

Morele vorming

Paard of wagen? Een kritische analyse van deze twee-eenheid in militair verband

Op 2 december 2013 is brigade-generaal Peer de Vries gepromoveerd tot doctor in de wijsbegeerte op het proefschrift 'The good, the bad and the virtuous; the virtue-ethical theory of Alasdair MacIntyre applied to military praxis'. De Vries pleit in zijn dissertatie voor een andere manier van vorming: meer gericht op de ontwikkeling van individuele karakters dan op aanvaarding van collectieve waarden, zoals in de huidige gedragscode. Zijn visie is vooral gestoeld op het besef dat militairen vandaag de dag alleen of in kleine groepen voor grote technische en morele uitdagingen staan. Ze moeten daarom in staat zijn zelf verantwoorde keuzes te maken en ze moeten daar dan ook adequaat op worden voorbereid en toegerust. In dit artikel belicht De Vries een aantal van de onderwerpen die hij in zijn proefschrift aan de orde stelt.¹

Brigade-generaal b.d. dr. P.H. de Vries

Tal van zaken is in de krijgsmacht prima geregeld, maar ook dan is er altijd ruimte voor verbetering. Zo meen ik dat de morele vorming binnen die krijgsmacht voor verbetering vatbaar is. Deze moet meer op de operationele realiteit worden gericht in plaats van op abstracte waarden, die vooral lijken te zijn ontleend aan organisatorische belangen. De vraag is dan wel: hoe daaraan inhoud te geven?

Deze kwestie heb ik de afgelopen vijf jaar diepgaand bestudeerd. Immers, als je met een oplossing komt, moet deze wel hout snijden en een solide basis hebben. Ik meen dat ik daarin geslaagd ben. Ik kom uiteindelijk met een raamwerk dat defensiebreed kan worden gehanteerd, zonder dat er sprake is van een keurslijf. Integendeel: het raamwerk sluit aan

bij de operationele werkelijkheid zoals deze door militairen wordt ervaren en biedt concrete aanknopingspunten voor individueel gedrag. Bovendien past het raamwerk binnen de morele traditie in Nederland en is ook buiten de krijgsmacht in meer dan één opzicht relevant.

Opzet artikel

Voor het raamwerk hanteer ik een aantal begrippen uit de Griekse filosofie. Zo beschrijf ik het onderscheid tussen enerzijds de militaire praktijk en anderzijds de militaire organisatie, de krijgsmacht. Ik toon eerst aan dat de militaire praktijk een aantal inherente kwaliteiten heeft. Vervolgens sta ik stil bij de militaire organisatie. Ook deze heeft een aantal kenmerken. De tragiek is dat de belangen binnen de organisatie niet altijd samenvallen met de belangen van de militaire praktijk. De belangen van de praktijk zijn vaak ondergeschikt aan de belangen van de organisatie.

¹ Voor het volledige proefschrift kunt u terecht op: <http://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/119596>.

Daarna beschrijf ik een model waarbij het belang van de militaire praktijk het uitgangspunt is voor het handelen in zowel technische als morele zin. Dit model is gebaseerd op de theorie van Alasdair MacIntyre, die ik kort beschrijf.² Vervolgens ga ik in op de begrippen die MacIntyre hanteert en hoe daaraan in de Nederlandse context inhoud kan worden gegeven.

Uiteindelijk kom ik tot een zevental karakterdeugden en één deugd van het intellect waarover de moderne militair moet beschikken. Deze deugden zouden de vormingsdoelen moeten zijn. Ze vormen de basis voor een andere benadering, waarbij de belangen van de praktijk voorop staan. Tot slot geef ik aan hoe met behulp van deze andere benadering ook de samenhang met de Nederlandse maatschappij mede inhoud kan worden gegeven.

Griekse filosofie - definities

De oude Grieken maakten een onderscheid tussen verschillende sociale activiteiten. Zo kenden zij de *praxis* en de *poiësis*. De *praxis* had betrekking op het sociale handelen waarvan het doel van de handeling in de handeling zelf lag besloten; een modern voorbeeld hiervan is sport. Sport bedrijf je om de sport. Maar een dergelijke *praxis* kan niet bestaan zonder organisatie; de club. De club schept de randvoorwaarden voor het bedrijven van de sport en zorgt voor continuïteit. De club regelt bijvoorbeeld velden, teamindelingen, ballen, enzovoort.

De club, de organisatie, is het domein van de *poiësis*, te weten: het handelen dat geen doel in zichzelf is, maar een middel vormt tot een doel. En die doelen kunnen kort worden samengevat in de termen: geld, macht en status. Dit zijn het soort doelen die in organisaties door

mensen worden nagestreefd. Dit onderscheid is in onze moderne samenleving niet zo strikt als het wellicht bij de oude Grieken was.³ Bijvoorbeeld: de hedendaagse professionele sporter doet het voor het plezier in het spel, maar ook voor geld, status en misschien ook wel voor macht.

De bankier doet het primair voor geld, status en macht, maar misschien ook wel omdat hij bankieren leuk vindt. Anderzijds biedt deze dichotomie wel een instrument om de betekenis van doel en middel in het handelen van en in organisaties onder de loep te nemen. In dit artikel wil ik dit instrument hanteren in een analyse van militaire activiteiten. Ik heb mij hierin verdiept omdat het individuele handelen van militairen in 'moderne conflicten' steeds belangrijker wordt. Zij treden immers steeds meer op in kleine geïsoleerd optredende verbanden en zij worden bovendien vaker geconfronteerd met complexe situaties en problemen.

Vanuit dat perspectief hebben militairen meer aan een stevig karakter dan aan een stevig boekwerk met regels. MacIntyre ontwikkelt in zijn boek een 'methode' hoe per specifieke *praxis* een daarop afgestemd karakter kan worden gedefinieerd. Dat kan dus ook voor de militaire praktijk en daar ga ik het over hebben.

'Praxis'

MacIntyre omschrijft de *praxis* als volgt: '*...any coherent and complex form of socially established cooperative human activity through which goods internal to that form of activity are realized in the course of trying to achieve those standards of excellence which are appropriate to, an partially definitive of, that form of activity, with the result that human powers to achieve excellence and human conceptions of the ends and goods involved are systematically extended*'.⁴

Er is dus sprake van een activiteit die mensen gezamenlijk ontplooiën. Maar het is een complexe activiteit die sociaal is geaccepteerd en samenwerking vereist. De *praxis* moet voorts deel uitmaken van het sociale leven en geworteld zijn in de traditie die de samenleving vorm geeft.

2 MacIntyre, A. *After Virtue*. London, Gerald Duckworth & Co., 2007. MacIntyre, A. *Three rival versions of moral inquiry*. Notre Dame (Indiana), University Press, 2003. MacIntyre, A. *Whose justice? Which rationality?* Notre Dame (Indiana), University Press, 2003.

3 Zie afbeelding 1.

4 MacIntyre, A. *After Virtue*. London, Gerald Duckworth & Co., 2007, 187.

Die sociale inbedding wordt door de Nederlandse ethicus Paul van Tongeren 'vertaald' in het bestaan van regels die een praxis vorm geven. Regels vormen een noodzakelijke voorwaarde voor het bestaan van de praxis.⁵

De Canadese filosoof Charles Taylor gaat nog verder en stelt dat binnen de praxis wordt aan-gegeven wat deelnemers wel en niet zouden moeten doen.⁶ Als we het voorbeeld van een teamsport in gedachten houden, zal duidelijk zijn wat van Tongeren en Taylor met het vorenstaande bedoelen.

De definitie geeft verder aan dat door deelname in de praxis zogeheten 'internal goods' worden gerealiseerd. Dit begrip vergt enige toelichting. Een praxis heeft voor mensen al of niet een bepaalde aantrekkingskracht. De mate van aantrekkingskracht doet iemand besluiten wel of niet aan een praxis deel te nemen; ze hebben verwachtingen over de verrijking die ze in die praxis kunnen opdoen, de mate van plezier die ze daarin hopen te vinden. Dit betekent dat mensen een praxis zoeken die bij hen past, en waarin ze zich verder kunnen ontwikkelen.

Onderwijs, gezondheidszorg, maar ook de militaire praktijk kan als een 'praxis' worden aangemerkt. Mensen zoeken een praxis die bij ze past, en waarin ze zich verder kunnen ontwikkelen. Alasdair MacIntyre (zie foto) heeft een theorie ontwikkeld hoe per specifieke praxis een daarop afgestemd karakter kan worden gedefinieerd

Als ik geen balgevoel heb en mijn oog-hand-coördinatie is zwak, zal ik mij niet zo gauw aangetrokken voelen tot het tennisspel. Ik zal dan veeleer kiezen voor bijvoorbeeld roeien of judo. Kortom, mensen zoeken een 'eigen' praxis waarin zij voldoening hopen te vinden. En als mensen iets doen wat ze leuk vinden, willen ze het zo goed mogelijk doen. Ze willen dan voldoen aan: '*... those standards of excellence which are appropriate to, an partially definitive of, that form of activity*'.

Aristotelisch beginsel

De Amerikaanse filosoof John Rawls omschrijft dit met de term het 'Aristotelisch beginsel', te weten: het feit dat mensen er vreugde aan beleven hun capaciteiten te ontplooiën. Die vreugde neemt toe naarmate die capaciteit zich meer ontwikkelt en in complexiteit toeneemt.⁷ Mensen streven dus naar het voldoen aan kwaliteitseisen die de praxis mede inhoud en vorm geven. Zodoende ontwikkelen mensen hun capaciteiten en ook hun vermogen hun handelen te definiëren in termen van wat binnen de praxis goed voor hen is.

Met deze definitie kunnen we ons een beter beeld vormen van maatschappelijk ingebedde activiteiten die kunnen worden aangemerkt als een praxis. Met andere woorden, activiteiten waaraan mensen primair deelnemen omdat zij zich daarbinnen kunnen ontwikkelen, wat hun welbevinden bevordert. Zogeheten externe goederen, zoals salaris, status en macht spelen hooguit in tweede of derde instantie een rol in de keuze voor een bepaalde praxis.

Wat voor activiteiten kunnen dan onder meer als een praxis worden aangemerkt? We kunnen hierbij denken aan bijvoorbeeld onderwijs en gezondheidszorg, maar naar mijn mening kan ook de militaire praktijk worden aangemerkt als een praxis. Immers, militaire activiteiten worden ontplooid in een maatschappelijke context en zijn complex van aard. En boven-

5 Tongeren, P. van. *Deugdelijk leven*. Amsterdam, Sun, 2003, 21-22.

6 Taylor, C. *Bronnen van het zelf*. Rotterdam, Lemniscaat, 2007, 285.

7 Rawls, J. *Een theorie van rechtvaardigheid*. Rotterdam, Lemniscaat, 2006, 432.

dien is samenwerking tussen de deelnemers een *conditio sine qua non* van militair optreden.

'Poïèsis'

Maar, zoals gezegd, kan een praxis niet bestaan zonder organisatie. Die organisatie is het domein van de poïèsis. Bij deze activiteiten gaat het om het handelen als middel tot een doel. Dit soort handelen is dus instrumenteel. Het is niet gericht op de activiteit zelf, maar op wat daarmee kan worden bereikt in termen van externe goederen als geld, macht en status. De effectiviteit van het handelen staat centraal. En binnen een organisatie worden activiteiten gestuurd met behulp van structuren en procedures. Dit is ook het domein van de manager, veelal ook een entrepreneur van zijn eigen carrière. Procedures bevatten voorts regels, veel regels. Die regels zijn veelal technisch van aard, maar soms gaat de organisatie verder en worden ook morele regels uitgegeven: gedragscodes. Deze collectieve codes zijn veelal gebaseerd op waarden die voor de organisatie van belang zijn. Waarden zijn opvattingen over wat wenselijk is. Waarden zijn veelal abstract geformuleerd en beschrijven een ideaal, een maximum.

Gedragscode

Ook in de krijgsmacht is er een gedragscode.⁸ Wie deze gedragscode bestudeert valt het onmiddellijk op dat deze code vooral is gericht op organisatorische belangen. Het gaat om (1) een professionele organisatie, (4) integriteit, en (5) een veilige werkomgeving. Begrippen die

moeilijk zijn te 'vertalen' in het handelen in een militaire operationele context die de praxis vorm geeft. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat de huidige code weinig concrete invloed lijkt te hebben, vooral vanwege het ontbreken van een duidelijk verband met het militaire optreden.⁹

Primaat van de instrumentele benadering

Het handelen van de krijgsmacht is echter niet alleen intern vooral instrumenteel van aard, maar bepaalt ook de interactie met de instrumentele omgeving: de rijksoverheid. Externe doelen lijken ook in de interactie met de omgeving centraal te staan. Er wordt onderhandeld over de verdeling van budget, er worden afspraken gemaakt, doelen gesteld en overeenkomsten gesloten. Deze instrumentele benadering betekent ook dat de krijgsmacht zich daarmee manifesteert als een 'gewone' organisatie. In een dergelijk krachtenveld lijkt geen ruimte te bestaan voor een eigen positie. Zo is er in die context geen ruimte voor een speciale status van militair ambtenaar, voor ontslagbescherming van militairen of voor een eigen beloningsstructuur.

Onderwijs

Dit geldt overigens niet alleen voor de krijgsmacht. In tal van andere sectoren lijkt de overwegend instrumentele benadering en de roep om effectiviteit de overhand te hebben. Ook in het onderwijs heeft de nadruk op effectiviteit tot een situatie geleid waarin onderwijzend personeel zich ondergewaardeerd voelt. Onderwijzers voelen zich 'gebruikt' door managers die uit zijn op schaalvergroting en 'output'. De kwaliteit van het onderwijs staat daarbij onder druk.¹⁰

Gezondheidszorg

Ook in de gezondheidszorg is er sprake van bezorgdheid over het effect van een primair instrumentele benadering. Er bestaat grote onvrede over de maatregelen van de overheid en van verzekeringsmaatschappijen, die de medische expertise en autonomie onder druk zetten.¹¹ Vergelijkbare zorgen zijn er in de

8 Brief aan de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, Tweede rapportage implementatie commissie Staal, ministerie van Defensie, Den Haag, 2007.

9 Dit wordt bevestigd door: Vader, P. C. M. Naar een gedragen gedragscode voor Defensie: advies voor een 'best-practice' methode. Den Haag, Nederlandse Defensie Academie, 2011, 35-37. Zie ook de jaarverslagen van Centrale Organisatie Integriteit Defensie: COID, 2010. Jaarverslag meldingen ongewenst gedrag 2009. Den Haag, ministerie van Defensie; COID, 2011. Jaarrapportage COID 2010. Den Haag, ministerie van Defensie; COID (2012). Jaarrapportage integriteit Defensie 2011. Den Haag, ministerie van Defensie.

10 Beuningen, T. van. (2010). 'Competentiegericht onderwijs is zondebok'. *De Volkskrant*. Amsterdam. 'Waarom het steeds mis gaat bij roc's: zeven vragen', in: Het onderwijsblad 11 (14 november). P17-19. Boogaard, M. van der (2012). 'Onderwijskwaliteit al jaren in "watertrappelstand"'. 27 januari, 2013.

11 Zowel huisartsen als medisch specialisten protesteren vaak tegen de ontwikkeling die kosten centraal stelt en de autonomie van artsen aantast. Zie: 'Vereniging Nederlands Huisartsen Genootschap' <http://nhg.artsennet.nl/Home.htm>; 'Orde Medisch Specialisten'; 'Werknemers in de zorg' <http://www.werknemersindezorg.nl/>.

rechtspraak en in de volkshuisvesting, om van de bancaire sector maar te zwijgen. Het lijkt er op dat er langzamerhand in Nederland een breed gedragen gevoel van onbehagen is ontstaan over nut en noodzaak van een zo ver doorgevoerd instrumenteel handelen. Het paard wordt zo achter de wagen gespannen.

Krijgsmacht

Er lijken dus grenzen te zijn aan het instrumentele primaat. Bij de krijgsmacht lijkt dat bovendien niet alleen zo, daar is zelfs sprake van een tastbare en absolute grens! Die grens wordt bepaald door de unieke taak die militairen in de Nederlandse samenleving vervullen. Hoe kunnen we in instrumentele onderhandelingen en arbeidsovereenkomsten vastleggen dat

militairen in de uitvoering van hun taak geacht worden risico's te nemen waardoor zij gewond en verminkt kunnen raken of zelfs het leven kunnen verliezen? Hier schiet de instrumentele benadering, een uitvloeisel van de poiësis, tekort. Immers: in de afgelopen jaren zijn tal van militairen gewond geraakt, verminkt en gesneuveld.

De vraag is dan hoe deze unieke positie van de militair is te verankeren? Ik meen dat de krijgsmacht dat zelf moet aanpakken: niemand gaat dat voor ons doen. We moeten zelf weer het paard voor de wagen krijgen! Het begrip 'praxis' kan daarvoor aanknopingspunten bieden. Hierna ga ik verder op deze benadering in.

FOTO: MCD. A. RORIMPANDEY

Het individuele handelen van militairen in 'moderne conflicten' wordt steeds belangrijker. Zij worden vaker geconfronteerd met complexe situaties. In die zin hebben militairen meer aan een stevig karakter dan aan een stevig boekwerk met regels

De theorie

De theorie van MacIntyre is (vereenvoudigd) weer te geven in het volgende schema.¹²

- Mensen hebben bepaalde verlangens (interne goederen).
- Ze zoeken deelname in activiteiten (praxis) waarin die verlangens kunnen worden gerealiseerd.
- Verlangens worden beter gerealiseerd als de relevante activiteiten beter worden uitgevoerd.
- Hierdoor neemt het plezier in de praxis toe, de realisatie van verlangens wordt geoptimaliseerd.
- In het streven naar verbetering ontstaan binnen een praxis kwaliteitscriteria.
- Uiteindelijk zullen die kwaliteitscriteria worden geïnternaliseerd.
- Hierdoor ontstaan specifieke houdingen (deugden) die het gedrag sturen.

Dit schema kan in beginsel voor elke praxis worden gepreciseerd. Dit houdt in dat – volgens MacIntyre – de relevante verlangens en deugden voor elke praxis kunnen worden geïdentificeerd. Om een goed beeld van de ontwikkeling binnen een praxis te kunnen krijgen, moet echter eerst de praxis zelf worden gedefinieerd. Ik zal hierna dit model nader beschrijven en invullen voor de militaire praxis.

De militaire praxis

Bij het beschrijven van een praxis is het van belang goed in het oog te houden welke activiteiten de praxis bepalen, met andere woorden: wat de essentie van die praxis is. Voetballers kunnen natuurlijk best de kantine aanvegen, maar dat is niet de essentie van voetbal als praxis. Dat is het voetbalspel. Kortom, als we het over de militaire praxis hebben dan gaat het over de operationele inzet, de *raison d' être* van militairen.

Het eerste kenmerk van het handelen in een militaire context is dat dit altijd is gericht op het vervullen van een taak, de opdracht. Zonder een taak zou het optreden richtingloos zijn. Ten tweede vindt militair handelen altijd plaats in uniform en met gebruik maken van wapens en andere specifieke uitrustingen. Zonder deze attributen zou er geen sprake zijn van militaire activiteiten. In de derde plaats vinden militaire activiteiten altijd plaats samen met anderen. Samenwerking is een van de grondslagen van de militaire praxis. Er is ook altijd sprake van 'andere anderen', te weten: de vijand. Als er geen vijand is, is er geen reden voor militair optreden.

Een vierde kenmerk van de militaire praxis is dus dat er wordt opgetreden tegen anderen. Vanwege de aanwezigheid van een vijand is er noodzakelijkerwijs ook een vijfde kenmerk: gevaar.¹³ Zonder gevaar is er geen reden om militairen in te zetten. Ten zesde is er bij militair optreden altijd sprake van een bepaalde tijd en ruimte waarbinnen het optreden plaatsvindt. Dat optreden kan en zal overal ter wereld kunnen plaatsvinden, waarbij niet is te voorspellen wanneer dat zal zijn en hoe lang het zal duren.

In de zevende plaats is er altijd sprake van regels die de grenzen van de praxis markeren en die ook het handelen binnen de praxis vorm geven. Als een van deze kenmerken wordt weggelaten, ontstaat er een gemankeerd beeld van de militaire praxis. Natuurlijk kunnen nog andere elementen worden genoemd, maar het is de vraag of deze iets substantieels toevoegen. Het hiervoor geschetste beeld van de militaire praxis vormt het vertrekpunt van mijn analyse.

Interne goederen

Mensen zoeken een praxis die bij ze past, waartoe zij zich aangetrokken voelen. De term 'interne goederen' gebruikt MacIntyre voor de verlangens die in een praxis kunnen worden gerealiseerd en de reden waarom mensen een bepaalde praxis kiezen. Hier is veel onderzoek naar gedaan. Het blijkt dat veel aspirant-militairen kiezen voor de krijgsmacht vanwege

¹² MacIntyre, A. *After Virtue*. London, Gerald Duckworth & Co., 2007.

¹³ De 'vijand' en het 'gevaar' zijn niet altijd letterlijk te nemen. Het kan ook gaan om een vijand in overdrachtelijke zin, zoals een watersnood en het daaraan gekoppelde gevaar.

FOTO: MCD, R. FRIGGE

Een militair kan en mag niet bij de pakken neerzitten. Hiervoor is veerkracht vereist. Veerkracht betekent fysieke én mentale weerbaarheid

de verwachtingen die ze hebben over de inhoud van het militair zijn.¹⁴ Om het overzicht te behouden zal ik per deel van de militaire praxis ingaan op de daaraan verwante intrinsieke aantrekkingskrachten.

Allereerst de taak. Een taak heeft een zekere intrinsieke aantrekkingskracht, en bij sommige taken is die groter dan bij andere. Daarnaast geeft het vervullen van taken op zich al bevrediging.¹⁵ Kortom, tevredenheid over het vervullen van relevante taken lijkt een aantrekkelijk perspectief. Het dragen van een uniform en wapens geeft een gevoel van trots en spanning. Dat heeft te maken met het herkenbaar deel uitmaken van een bijzondere groep en als zodanig dingen te mogen doen die voor gewone mensen niet toegankelijk zijn (zoals schieten).¹⁶

De andere mensen met wie militairen worden geconfronteerd betreffen verschillende groepen. Allereerst is dat de primaire groep, waarin samen wordt gewerkt en geleefd, ook onder zware omstandigheden. Het deel uitmaken van een dergelijke groep geeft geborgenheid en warmte.¹⁷ De wederkerigheid van dit soort gevoelens draagt bij aan zelfrespect. Deze ervaringen zijn van alle tijden en zijn vaak beschreven.¹⁸

Ook de aanwezigheid van een vijand heeft een zekere aantrekkingskracht. Dit kan een 'echte tegenstander' zijn die erop uit is te doden, het kan een vijandige bevolking zijn, maar de vijand kan ook de vorm aannemen van een

-
- 14 Een gemiddelde van 58 procent van de jongeren die overwegen dienst te nemen geeft aan dat de verwachtingen over de inhoud van het militaire beroep een belangrijk motief vormen. De belangrijkste hiervan zijn: 'afwisseling' (20 procent); 'spanning' (15 procent); 'uitdaging' (15 procent) en 'sportief' (11 procent). Andere belangrijke motieven zijn: persoonlijke ontwikkeling (39 procent); iets nuttigs doen (25 procent); arbeidsvoorwaarden en sfeer (11 procent). C.D.P.O. Een baan als militair. Ministerie van Defensie, Afdeling Gedragwetenschappen, Den Haag, 2000, 66. Figuur 4.1 (21). Zie ook Gelooven, R. M. W. van, Basisstudie Imago en Belangstelling. Ministerie van Defensie, Afdeling Gedragwetenschappen, Den Haag, 2009, 41, 28.
- 15 Rawls, J. Een theorie van rechtvaardigheid. Rotterdam, Lemniscaat, 2006, 432-433.
- 16 Marlantes, K. Mattered. London, Corvus, 2010, 401: 'Nice shot Mellas said. You gonna try for another one? Beats humping, was the answer.' Zie ook: Mullaney, G. M. The unforgiving minute; a soldier's education. London, Penguin books ltd., 2009, 239: 'I was uneasy with the excitement I felt about shooting.'
- 17 C.D.P.O. Een baan als militair. Ministerie van Defensie, Afdeling Gedragwetenschappen, Den Haag, 2000, 66. Figuur 4.1 (21). Gemiddeld 14 procent van de jongeren die overwegen dienst te nemen noemt de kameraadschap die ze verwachten te ervaren.
- 18 De eerste autobiografische vermeldingen zijn onder meer te vinden in: Curling, H. The recollections of rifleman Harris. London, Portland House, 1970, 112 (Hierbij gaat het om een biografie van een Britse soldaat uit het begin van de 18e eeuw, voor het eerst gepubliceerd in 1816). Tevens: Crane, S. The red badge of courage. Ware, Wordsworth Editions, 1994, 11, 66 (Dit is een autobiografie van een soldaat uit de Amerikaanse burgeroorlog, voor het eerst gepubliceerd in 1895). Een meer recent voorbeeld is: Junger, S. War. London, Fourth Estate, 2010, 79 (Een verhaal van een aantal Amerikaanse soldaten in een afgelegen voorpost in de oorlog in Afghanistan).

andersoortige dreiging, bijvoorbeeld de gevolgen van een natuurramp die moeten worden overwonnen. Dat gaat natuurlijk gepaard met opwinding en spanning, maar ook met vol-doening als er een overwinning is bereikt.

De opwinding en spanning is vooral het gevolg van het gevaar dat aanwezig is. Het ondergaan van gevaar, zelfs levensgevaar, geeft een extra dimensie aan het leven; je leeft intenser.¹⁹ Dit besef neemt nog toe doordat er wordt opgetreden in onbekende gebieden en temidden van een onbekende bevolking. Dit wordt vaak ervaren als een avontuur en een uitdaging.²⁰ Ook deze elementen hebben een zekere aantrekkingskracht, vooral onder jongeren.

Ook de aanwezigheid van 'een vijand' heeft een zekere aantrekkingskracht

En ten slotte zijn er regels, voorschriften, vormen en gebruiken. Deze geven structuur en stabiliteit: je weet wat je kunt verwachten en waar je rekening mee hebt te houden.²¹ Al met al zijn er tal van intrinsieke motieven die jongeren aanvoeren om hun belangstelling voor een baan in de krijgsmacht te onderbouwen.²² Natuurlijk werden er ook extrinsieke

motieven aangevoerd, waarbij dienst nemen een middel vormt om andere doelen te realiseren, maar dit waren er aanzienlijk minder.²³ Uit de aangehaalde onderzoeken komt duidelijk naar voren dat de aantrekkingskracht van de militaire praxis voor het merendeel is gelegen in het realiseren van verlangens die direct zijn gekoppeld aan het soort activiteiten dat in de praxis plaatsvindt.

Militaire deugden

In het streven om datgene wat we in een praxis zoeken (de interne goederen) te realiseren, ontwikkelen we houdingen, disposities tot handelen. Deze disposities, deze deugden, sturen ons gedrag en stellen ons daardoor in staat ons plezier in een praxis te optimaliseren. We ontwikkelen dus in een praxis karaktertrekken waardoor we nog beter binnen een praxis kunnen functioneren.

MacIntyre definieert een deugd als volgt: *'an acquired human quality the possession and exercise of which tends to enable us to achieve those goods that are internal to practices and the lack of which effectively prevents us from achieving any such goods.'*²⁴ Het gaat dus om een verworven menselijke eigenschap waarmee we de realisatie van onze verlangens optimaliseren. Als we die eigenschappen niet ook in ons gedrag tot uitdrukking brengen, zullen we onze verlangens niet of slechts gedeeltelijk kunnen bevredigen. Het gaat dus om gedrag.

Dat gedrag – en de deugden die daaraan ten grondslag liggen – zal worden bepaald door de militaire context. Dit betekent dat de concepties die worden ontwikkeld tastbaar moeten zijn en appelleren aan het begrip dat de deelnemers in de praxis van die militaire praktijk hebben. De te gebruiken terminologie moet begrijpelijk zijn. Ook het aantal begrippen moet beperkt zijn. Dit betekent dat ik keuzes heb gemaakt. Dit betekent ook dat andere keuzes mogelijk zijn. Waar het om gaat, is dat mijn keuze voldoet aan begrijpelijkheid en voldoende en concrete aanknopingspunten biedt voor het handelen binnen de militaire praxis.

- 19 Holmes, R. Acts of war. London, Wellington house, 1985, 272: 'Basically I enjoined Vietnam, recalled one veteran. It was the most vivid part of my life... You were so aware of time you could taste it'.
- 20 C.D.P.O. Een baan als militair. Ministerie van Defensie, Afdeling Gedragwetenschappen, Den Haag, 2000, 21. Figuur 4.1. 30 procent van de geïnteresseerden noemt avontuur en uitdaging als argument om dienst te nemen. Nog eens 5 procent refereert aan de fysieke uitdaging en persoonlijke ontwikkeling.
- 21 Ibid. Een gemiddelde van 21 procent van de geïnteresseerden in een baan als militair gaf te kennen dat de discipline een van de aantrekkelijke kanten van het beroep te vinden.
- 22 Rees Vellinga, N. van. Belangstellingsonderzoek 2005-2006, Een baan als militair. Ministerie van Defensie, Afdeling Gedragwetenschappen, Den Haag, 2006, 10. De belangrijkste redenen voor interesse om dienst te nemen waren: algemene interesse 17 procent; avontuur 15 procent; uitdaging 15 procent; fysieke inspanning 12 procent; afwisseling 9 procent; actie 6 procent; de wereld zien 3 procent. Al met al was 77 procent van de antwoorden intrinsiek gericht.
- 23 Ibid. Externe motieven vormden 23 procent van het totaal: salaris 4 procent; opleiding 6 procent, en 13 procent diverse andere motieven.
- 24 MacIntyre, A. After Virtue. London, Gerald Duckworth & Co., 2007, 191.

Afbeelding 1

Karakterdeugden

	Kenmerken van de militaire praxis	Interne goederen	Onderverdeling	Deugden
1	Taak	Voldoening Prestatie Tevredenheid		Verantwoordelijkheidsbesef
2	Wapens	Opwinding Tevredenheid Trots		Vakmanschap
3	Samenwerking	Waardering Warmte Erbij horen Vertrouwen	Leden van de eigen primaire groep	Kameraadschap
			Andere eigen militairen	Respect
			Welwillende burgers	
4	Vijand	Trots Vastberadenheid Tevredenheid Voldoening	Niet-gewelddadige en vijandig gezinde burgers	Respect
			Gewapende tegenstanders	
5	Gevaar	Opwinding Sensatie Spanning		Moed
6	Onbepaalde tijd & plaats	Uitdaging Spanning Avontuur		Veerkracht
7	Regels	Structuur Stabiliteit Vertrouwen		Discipline

Deugd van het intellect

	Actie	Doen		Praktische wijsheid
--	-------	------	--	---------------------

I Verantwoordelijkheidsbesef

Het uitvoeren van taken leidt tot tevredenheid. Die tevredenheid neemt toe naarmate de kwaliteit van de uitvoering toeneemt. Een houding die bijdraagt aan een goede uitvoering van taken is verantwoordelijkheidsbesef. Dit besef speelt een rol in het handelen en nalaten van

de militair. De militair weet dat hij verantwoordelijk is en zal zich ook moeten kunnen verantwoorden.

Dat geldt ook voor plichtsbef. Het verschil is vooral daarin gelegen dat de plicht iets is dat van buiten wordt opgelegd. Verantwoordelijk-

heid neem je op je. Vanuit dat innerlijke perspectief is de kwaliteit van het handelen beter verankerd dan met het begrip 'plicht'. Het volstaat om je plicht te doen en dit laat een minimale taakopvatting toe. Verantwoordelijkheidsbesef gaat verder. Dit betreft niet alleen de uitvoering van de taak, maar ook het welzijn van alle daarbij betrokkenen. Kortom, verantwoordelijkheidsbesef is de eerste militaire deugd.

II Militair vakmanschap

Militairen gebruiken wapens en andere uitrustingsstukken bij de uitvoering van hun taak en zij zijn daar trots op. Die trots zal toenemen naarmate zij die wapens en uitrustingsstukken beter weten te hanteren. Militair vakmanschap is de eigenschap waarmee die trots wordt geoptimaliseerd. Dat vakmanschap manifesteert zich niet alleen in de bediening, maar ook in de zorg en het onderhoud aan militaire uitrustingsstukken. Ook moeten militairen in staat zijn tot geïmproviseerd gebruik van hun spullen.

III Kameraadschap

De militaire praxis vergt samenwerking. Zonder die samenwerking is er geen sprake van een praxis. Die samenwerking vindt vooral plaats op het niveau van de primaire groep. In deze groep wordt lief en leed gedeeld. Deze primaire groep biedt ook de wederkerige geborgenheid en de bescherming die de militair zoekt. Onderlinge kameraadschap versterkt de band en daarmee de kwaliteit van de samenwerking. Dit betekent: elkaar ondersteunen en helpen, ook als het tegenzit en de omstandigheden bar en boos zijn. Maar het betekent ook: elkaar aanspreken en zo nodig corrigeren. Kameraadschap is de derde militaire deugd waarmee het handelen binnen de praxis aan kwaliteit wint.

IV Respect

Maar behalve de primaire groep zijn er ook andere militairen: meerderen, ondergeschikten, militairen van andere eenheden. Ook met hen moet worden samengewerkt. Het zijn wel wapenbroeders en vanuit dat perspectief hebben ze recht op respect. Respect is de deugd die samenwerking in breder militair verband bevordert.

Maar er zijn nog meer 'anderen'; onder meer burgers. Deze burgers zijn niet vrijwillig in het operatiegebied aanwezig. Zij zijn ongewild onderdeel van een conflict. De burgers kunnen overwegend positief of afwijzend staan tegenover de militairen. In alle gevallen zijn het medemensen! Vanuit dat humanitaire perspectief hebben ook zij recht op respect. Een respectvolle bejegening kan bovendien bijdragen aan de acceptatie van en zelfs steun voor de militaire aanwezigheid. Een gebrek aan respect zal daarentegen contraproductief werken. Het recht op respect geldt zelfs voor de vijanden; ook zij zijn medemensen. Bovendien zou het onverstandig zijn de vijand niet te respecteren, want dan ligt onderschatting op de loer en dat lijkt evenmin handig.²⁵ Kortom, respect is de vierde militaire deugd.

V Moed

Zoals gezegd maakt gevaar deel uit van de operationele werkelijkheid waarbinnen de praxis

In eerste instantie lijkt gevaar spannend en opwindend, maar op het gevechtveld zal dat gevaar tegemoet getreden moeten worden. Dat vergt moed

Daarnaast moeten ze heel goed weten wat het effect van hun wapenrusting is en in welke omstandigheden het verantwoord is een wapensysteem te gebruiken. Het militaire vakmanschap is niet alleen technisch, maar ook moreel van aard. Dit is de tweede militaire deugd.

25 Zelfs een gedode vijandelijke strijder moet respectvol worden benaderd. Een gebrek aan respect – zoals getoond in een filmpje dat op 21 januari 2012 op internet werd geplaatst en waarin Amerikaanse soldaten te zien waren die op de lijken van omgekomen Taliban strijders urineerden – heeft tot veel weerzin geleid, zowel in Afghanistan als in de VS. Zie: YouTube, American Soldiers urinating on Taliban corpses, 2012. <http://www.youtube.com/watch?v=MxTUmMkvr2I>.

vorm krijgt. In eerste aanleg lijkt dat gevaar spannend en opwindend, maar op het gevechtveld zal dat gevaar tegemoet getreden moeten worden. Dat vergt zelfoverwinning: moed. Maar moed is niet alleen vereist op het gevechtveld, waar fysieke gevaren het hoofd moeten worden geboden. Moed heeft ook een morele component, waaronder het vermogen misstanden aan de kaak te stellen, zelfs als dat kan leiden tot persoonlijke schade. Moed – zowel fysiek als moreel – is de vijfde militaire deugd.

VI Veerkracht

De militaire praxis is niet gebonden aan een tijd en plaats. Deze onbepaaldheid biedt avontuur en uitdagingen. Maar tevens is er

sprake van onzekerheid en onbekende omstandigheden, tegenslag. Deze omstandigheden moeten overwonnen worden; een militair kan en mag niet bij de pakken neerzitten. Hiervoor is veerkracht vereist. Veerkracht betekent fysieke en mentale weerbaarheid. Zonder weerbaarheid zal de militair falen in zijn optreden. Veerkracht is dan ook de zesde militaire deugd.

VII Discipline

Elke praxis, dus ook de militaire, kent regels. Deze regels bepalen de grenzen van de praxis en wat binnen die praxis is geoorloofd en vereist. Deze regels zijn vaak expliciet geformuleerd, bijvoorbeeld in voorschriften en reglementen. De regels in acht nemen vergt

FOTO: MCD

Militaire activiteiten vinden altijd plaats met anderen. Ook burgers zijn 'anderen' en maken ongewild deel uit van een conflict. In alle gevallen hebben zij recht op respect

discipline. Maar discipline in de context van een praxis gaat verder dan uitsluitend de letter van de regels: statische regels schieten veelal tekort in een dynamische werkelijkheid. De discipline betreft daarom ook de geest van de regels. Dit is van belang om de praxis in stand te houden. Als een speler de spelregels negeert is het spel kapot! Discipline is de zevende militaire deugd.

Tot slot: praktische wijsheid

Deze zeven deugden zijn zogeheten karakterdeugden. Een militair die over deze deugden, deze disposities tot handelen beschikt, is in staat een situatie te doorzien en te beoordelen

Er moet structureel aandacht komen voor vorming, te beginnen met bewustwording.
Wat zoek je eigenlijk in dienst?

of iets klopt of niet en dat er gehandeld moet worden. Hoe te handelen, vaststellen wat er moet worden gedaan, vergt nog een andere deugd: een deugd van het intellect. De deugd van het intellect, praktische wijsheid, stelt de militair in staat te delibereren over de te volgen handelwijze en een keuze te maken voor een actie die binnen de context van de situatie voldoet en die binnen zijn vermogen ligt.

Het gaat er dus niet om de vraag 'wat moet er worden gedaan' te beantwoorden. Het gaat om het besluit 'wat ga ik hieraan doen!' In het kort komt die deliberatie hierop neer. Als ik word geconfronteerd met gevaar, dan schiet ik tekort als ik stil in een hoekje ga zitten: dat is laf! Ik schiet evenzeer tekort als ik zonder verder nadenken op de vijand afga en daarmee niet alleen mijzelf maar ook mijn kameraden in gevaar breng: dat is roekeloos! Ik zal dus moeten kiezen voor een weloverwogen risico, waarmee ik mijzelf, noch mijn kameraden blootstel aan onnodig risico en toch een bijdrage lever aan de vervulling van onze

opdracht. Wat moet ik dan doen? Dan ga ik dat ook doen!

Ik merk hierbij nog op dat het hiervoor uitgewerkte schema flexibel kan worden toegepast. Er wordt defensiebreed eenheid van opvatting tot stand gebracht, maar het laat alle ruimte voor de krijgsmachtdelen, korpsen, regimenten en eenheden om daarin binnen hun eigen tradities inhoud te geven.

Praxis en traditie

Binnen het bestek van dit artikel is er geen ruimte om nader in te gaan op een meer precieze definiëring van de deugden en hoe inhoud te geven aan deugdzaam handelen. Evenmin is er ruimte om in te gaan op de noodzakelijke vorming van militairen en de rol van narrativiteit daarbij. Ik wil nog wel stilstaan bij een laatste begrip dat MacIntyre hanteert: traditie.

Een praxis moet zijn ingebed in morele traditie(s) van de samenleving waarvan die praxis deel uitmaakt. Dat is geen statische situatie. De praxis van de volkssport ganzentrekken bijvoorbeeld, bestaat niet meer omdat de opvattingen binnen onze morele traditie zijn verschoven. Zelfs de huidige overlast van het grote aantal ganzen zal niet leiden tot herintroductie van het ganzentrekken. Dit betekent dat de militaire deugden moeten passen binnen onze morele traditie.

Mijn onderzoek toont aan wat op het eerste gezicht ook al duidelijk is, namelijk dat hierin geen problemen zijn te verwachten. Mijn punt is evenwel dat hier ook een kans ligt. Door te benadrukken dat militaire activiteiten een praxis vormen en dat de daarbij behorende deugden een militaire vertaling zijn van de Nederlandse deugden in breder verband kunnen we de band tussen maatschappij en militair tastbaar maken.

Tevens kunnen we dan demonstreren dat die band geen kwestie is van een zakelijke overeenkomst, maar een verbond betreft. Een verbond dat geworteld is in onze traditie en dat is ge-

baseerd op gelijkwaardigheid en vertrouwen. De maatschappij mag erop vertrouwen dat zij op haar militairen mag rekenen en we hebben in de recente geschiedenis laten zien dat die militairen dat vertrouwen niet zullen beschamen, ook niet als dat offers vraagt.

Anderzijds mag de militair erop vertrouwen dat ook de maatschappij het vertrouwen van militairen niet zal beschamen. Dat wil zeggen dat militairen en de bijzondere positie die ze bekleden serieus worden genomen. Dat geldt ook voor de zorgplicht die de maatschappij heeft ten aanzien van hen die metterdaad een offer hebben gebracht.

Afsluiting

Ik meen oprecht dat een benadering vanuit de praxis een aantal voordelen met zich meebrengt. We kunnen daarmee het paard weer vóór de wagen krijgen. Dit vergt een aantal concrete maatregelen. De selectie moet zich meer richten op de aanleg van kandidaten om zich de deugden eigen te maken: hebben ze een teamsport gedaan, hebben ze clubjes geleid, zijn ze ergens trots op, kunnen ze iets goed, enzovoort.

Ten tweede moet er structureel aandacht komen voor vorming, te beginnen met bewustwording: wat zoek je eigenlijk in dienst, hoe denk je dat te bereiken, enzovoort. In de volgende stap moet vorming deel uitmaken van de opleiding en training: wat hebben we geleerd, waarom is dat belangrijk, wat kan beter, enzovoort. Dan komt het aan op ervaringsopbouw: eerst eenvoudig en langzamerhand moeilijker. Het is van belang dat daarbij niet wordt ingegrepen als iets faliekant fout gaat. Daar leer je het meest van! In alle activiteiten blijft het bevorderen van bewustwording een belangrijk element! Je bent nooit uitgeleerd! Als we deze maatregelen over een lange periode consequent doorvoeren vormen we het karakter en kunnen verbeteringen niet uitblijven.

Allereerst kan de moraliteit van militairen verbeteren. De deugden zijn tastbaar en sluiten aan bij de operationele context. Deugden zijn

bovendien gericht op individueel gedrag. Dit zijn aspecten die ontbreken in de huidige gedragscode, die is gericht op institutionele collectieve abstracties, waarden. De deugden bieden bovendien een concreet aanknopingspunt voor de noodzakelijke vorming. Bovendien wordt plezier in het werk weer de waarde die het verdient. De karaktervorming die daaruit voortvloeit zal op enig moment ook doordringen in dat deel van de militaire werkelijkheid dat primair het domein is van de poïèsis.

Het is denkbaar dat daar dan meer – dan wellicht thans het geval is – aandacht wordt geschonken aan de belangen van de praxis. Het zal duidelijk zijn dat dan wel een structurele inspanning van minstens vijf tot tien jaar vergt voordat dit effect merkbaar kan worden. Een dergelijk inspanning zal zonder twijfel leiden tot meer plezier in het werk en een groter onderling vertrouwen.

Door het begrip ‘praxis’ ook centraal te stellen in de relatie met de buitenwereld kan meer begrip worden gekweekt voor de bijzondere aard van militaire activiteiten en van de militairen die deze activiteiten uitvoeren; niet alleen in (inter-)departementale verhoudingen, maar ook in relatie tot de maatschappij in bredere zin.

Al die militairen met een deugzaam karakter worden allen op enig moment weer burger, en daar zal de samenleving dan ook zeker niet slechter van worden. Maar ook dat zal jaren en jaren vergen. Naar mijn overtuiging is het mogelijke resultaat die langdurige inspanning meer dan waard. ■